

Het leerstofjaarklassensysteem, de wet en de rol van het toezicht.

Zo'n twee honderd jaar geleden werd in de westerse wereld het belang ingezien van onderwijs aan allen. Van het hoofdelijk onderwijs aan enkelingen veranderde het onderwijs in een grootschalige en strak georganiseerde organisatie. En dat alles naar militair model.

Leerlingen werden in cohorten (leeftijdsgroepen) ingedeeld. De school- en vakantietijden volgden het patroon van de voornamelijk agrarisch-ingestelde samenleving. Om de grote horde leerlingen goed te bedienen, werd er voor het gemak vanuit gegaan dat kinderen van dezelfde leeftijd ook dezelfde onderwijsbehoeften kenden en ook hetzelfde konden presteren. Zo moesten alle zesjarigen met kerst kunnen lezen. Wat geleerd moest worden werd in hapklare brokken ingedeeld. Deze leerinhoud, ook wel leerstof genoemd, werd aan het schooljaar gebonden. Het leerstofjaarklassensysteem was geboren en zou uitgroeien tot een hecht en een nauwelijks uit te roeien bolwerk.

Het ideaal-typische beeld dat veel mensen over de school en het onderwijs hebben, werd verankerd in rechtoe-rechtaan gebouwde scholen met vierkante klaslokalen, met rijen banken en met een meester of juf die vanaf een kathedraal les gaf. De uitvinding van het 'zwarte bord' werd toentertijd gezien als de onderwijsuitvinding van de eeuw. Grote groepen leerlingen konden met dit bord en door de klassikale, frontale aanpak tegelijkertijd geïnstrueerd worden.

Deze werkwijze verspreidde zich als een olievlek over die delen van de wereld die met onderwijs aan de massa te maken kregen. Het werkte, maar toch was niet iedereen gelukkig met het sterk geformaliseerde en afstandelijke onderwijs. Zij wilden af van de luisterschool met haar rigide systeem. Deze kleine groep mensen behoorde tot de reformpedagogen; aanhangers van de nieuwe schoolbeweging. Zij manifesteerden zich vooral in het interbellum en streefden na de eerste wereldoorlog naar een nieuwe school voor alle kinderen, een echte volksschool. Onder het motto: Wereldvrede, begin met de kinderen. Uit een conferentieverslag van deze reformpedagogen (Calais, 1921) blijkt dat zij zich konden vinden in de volgende gemeenschappelijke punten:

- de spontane belangstelling en de betrokkenheid van het kind zijn belangrijke voorwaarden voor het leren;
- zelfactivering en zelfwerkzaamheid moeten in de onderwijsleersituatie voorop staan;
- het klassikale stelstel moet vervangen worden door een werkwijze waarbij in (heterogene) groepen wordt gewerkt;
- de schoolvakken moeten in samenhang gegeven worden (totaliteitsprincipe) en
- de opvoeding moet leiden tot zelfbewuste burgers, medeburgers en wereldburgers.

In de jaren daarna stuurden ze aan op een school die zo flexibel van structuur en zo veelzijdig van inhoud moest zijn, dat elk kind zijn positieve mogelijkheden kon ontplooiën en kon leren samenleven. Gezocht werd naar het kind in de leerling. Vertrekpunt was het primaat van de opvoeding. Voorop stond het verschil tussen de leerlingen en niet hun vermeende gelijkheid. De leeftijdsheterogeen samengestelde groep was de beste basis om te leren en om leerlingen te leren samen te leven.

In ons land kennen we ook pedagogisch georiënteerde vernieuwingsscholen. Zij bezitten minder dan tien procent van het marktaandeel. Tot deze scholen behoren de traditionele

vernieuwingsbewegingen als: montessori-, jenaplan-, dalton-, freinet- en vrijeschoolonderwijs. Daarnaast zijn er particuliere initiatieven geweest die geen school hebben gemaakt, maar wel een school. Te denken valt aan onder andere de Werkplaats Kindergemeenschap (Kees Boeke) in Bilthoven en de Humanitaire School (Jacob van Rees) in Laren. Ook nieuwere stromingen als ontwikkelings- en ervaringsgericht onderwijs behoren ertoe. Deze scholen hebben niets op met frontaal-klassikaal onderwijs waar leerlingen als inactieve wezens uniform worden behandeld.

De voordelen van het leerstofjaarklassensysteem zijn duidelijk: het is éénduidig, bestrijkt tegelijkertijd grote groepen mensen, is overzichtelijk en het appelleert aan het gevoel van veel mensen, namelijk dat van gedegen onderwijs. Het wordt veelal integer en met goede bedoelingen gepraktiseerd maar pakt faliekant verkeerd uit. Het foute vertrekpunt is dat ongelijk toegeruste leerlingen gelijk worden belast met gelijke inhoud, werkwijzen en middelen. Dat leidt tot reparatie van de vele systeemgebonden tekortkomingen, zoals: zittenblijven, uitstroom naar het speciaal onderwijs, klasoverslaan en kwalificaties als achterlopen, spanning en verveling. De klassikale school is eerst en vooral een saaie school.

Wie schetst onze verbazing. Exact vijftientig jaar geleden wordt het basisonderwijs geïntroduceerd waarin niet alleen het samengaan van kleuter- en lager onderwijs wordt geregeld, maar ook het leerstofjaarklassensysteem wordt verboden. En dat is nu nog zo. De Wet op het primair onderwijs (WPO) is gebaseerd op drie pijlers. Ten eerste dat het onderwijs moet zorgen voor een ongebroken schoolloopbaan, en moet worden afgestemd op de voortgang in de ontwikkeling van de leerlingen; dus geen plaats voor de leerstofjaarklas. Bovendien moet het onderwijs gericht zijn op een breed onderwijsaanbod en op het voorbereiden op een actief burgerschap.

Terug naar het heden: Hoe staat het er met het onderwijs anno 2010 voor? Ondanks de kleine, maar krachtige vernieuwingsbeweging verbindt in Nederland nog steeds negentig procent van de scholen de leerinhoud aan de jaarklas. Dat alles uit lijfsbehoud. De leraren valt niet veel te verwijten. Zij moeten de bedoelingen van de wet uitvoeren zonder goede plannen, wervende bewindslieden en een breedgedragen maatschappelijk draagvlak. En dat in een tijd van grote bezuinigingen, verhoging van de werkdruk, waaronder het opvoeren van telkens nieuwe eisen, de aanwezigheid van veeleisende ouders en een complexere leerlingenpopulatie. Dat is onder die omstandigheden een niet uit te voeren operatie.

Alhoewel de Wet op het primair onderwijs het leerstofjaarklassensysteem verbiedt, blijven de meeste scholen ijzerenheinig doorgaan. Waar zijn in dit verband de toezichthouders en de handhavers van de wet? Zij rekenen scholen nu af door zich te richten op een opbrengstmeting van een zeer klein gedeelte van het curriculum; met toetsen die daar niet geëigend zijn. Zij bevorderen daarmee het rommelen met de uitslagen, dwingen tot beperking van het onderwijsaanbod en bevorderen het handhaven van het leerstofjaarklassensysteem.

Is er hoop? Wis en waarachtig. Ik denk aan de aansturing door inspirerende politici en beleidsmakers die zorgen voor goede plannen, inclusief een adequate financiering. Een mogelijkheid daarbij is het uitvoeren van een in de la beland plan van professor Klaas Doornbos 'Voor waar het kan', ondersteund door plannen van het Algemeen Pedagogisch Studiecentrum. Ook vernieuwingsbewegingen als montessori-, jenaplan, ogo- en ego-

onderwijs hebben uitgangspunten, doelen en werkwijzen die het leerstofjaarklassensysteem doorbreken. Bij de productie van leermiddelen ligt het wat ingewikkelder omdat dat geheel in handen is van commerciële uitgevers. Zij richten zich op de vraag van de meeste scholen en produceren vooral 'methoden' die gericht zijn op de afzonderlijke schoolvakken en op de jaarklas. Een prettige uitzondering is het onderwijsleerpakket Alles-in-1/Alles Apart daarin wordt samenhang en niveau-onderwijs goed geregeld.

En dan tot slot, de taak van de toezichthouders, zoals uitgevoerd door de Inspectie van het Onderwijs. Zij dienen zich niet te richten op het opjatten van de scholen door het 'meten' van een super klein deel van de leeropbrengsten, maar op het handhaven van de pijlers van de wet : continue ontwikkeling van de leerlingen, onderwijs in samenhang en vorming van goede burgers.

Er valt nog heel wat fundamenteel te verandering in het onderwijs. De wet hoeft in ieder geval niet veranderd te worden

Oudorp, 5 mei 2010

dr. Henk van der Weijden, onderwijspedagoog en oud-inspecteur van het onderwijs.